

DOI 10.52363/2414-5866-2024-2-20

УДК 351.82:339.137(477)»364»

*Щепанський Е.В., д.держ.упр., проф., ХУУтаП ім. Л. Юзькова,
м. Хмельницький, ORCID: 0000-0001-7404-3722*

*Shchepanskyi E., Doctor of Public Administration, Prof., Head of the
Department of Public Management and Administration, Leonid Yuzkov
Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi*

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ТА ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

MECHANISMS OF STATE POLICY FOR THE DEVELOPMENT AND PROTECTION OF ECONOMIC COMPETITION IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Наукова стаття присвячена дослідженню сутнісної характеристики економічної конкуренції як об'єкту державного управління. Під час дослідження проведено науково-теоретичне обґрунтування генезису конкурентної політики, систематизовано зарубіжні та вітчизняні авторські підходи до її тлумачення та опису її структурних складових. Акцентовано увагу на основних чинниках зближення сфери дії, охоплення та забезпечення виконання законів і політики щодо економічної конкуренції та переліку важливих відмінностей між законами та політикою щодо економічної конкуренції. Розглянуто концептуальну модель державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні з точки зору основних її методологічних складових: стратегічної мети, завдань державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції, принципів положень формування та реалізації та механізмів формування державної політики у сфері розвитку та захисту економічної конкуренції. Обґрунтовано, що адміністративно-управлінський, нормативно-правовий та організаційно-економічний механізми формування державної політики у сфері розвитку та захисту економічної конкуренції є фундаментальною складовою концептуальної моделі та наведено характеристику їх складових. Окреслено перелік першочергових завдань післявоєнного відновлення України, які передбачають практичну реалізацію заходів щодо розвитку та захисту економічної конкуренції.

***Ключові слова:** державне управління, конкуренція, економічна конкуренція, державна політика, стратегія розвитку, механізми формування державної політики, трансформаційні умови функціонування.*

The scientific article is devoted to the study of the essential characteristics of economic competition as an object of state administration. During the research, scientific and theoretical substantiation of the genesis of competition policy was carried

out, foreign and domestic author's approaches to its interpretation and description of its structural components were systematized. Attention is focused on the main factors of convergence of scope, coverage and enforcement of laws and policies on economic competition and a list of important differences between laws and policies on economic competition. The conceptual model of the state policy for the development and protection of economic competition in Ukraine is considered from the point of view of its main methodological components: the strategic goal, the tasks of the state policy for the development and protection of economic competition, the principles of formation and implementation, and the mechanisms for the formation of state policy in the field of development and protection of economic competition. It is substantiated that the administrative-management, normative-legal and organizational-economic mechanisms of state policy formation in the field of development and protection of economic competition are a fundamental component of the conceptual model, and the characteristics of their components are given. The list of priority tasks of the post-war reconstruction of Ukraine, which involve the practical implementation of measures for the development and protection of economic competition, is outlined.

Keywords: *state administration, competition, economic competition, state policy, development strategy, mechanisms of state policy formation, transformative conditions of functioning.*

Постановка проблеми. Основоположним елементом політичного суверенітету та національної безпеки будь-якої країни є забезпечення її економічної незалежності. В умовах сучасних глобальних викликів питання збереження економічного суверенітету та забезпечення захисту економічної конкуренції як складових економічної безпеки держави набули нового змісту та значення. Адже стабільний соціо-еколого-економічний розвиток країни може бути досягнутий лише за умови забезпечення належного рівня економічної безпеки, що є важливою передумовою сталого розвитку країни.

Існуючі загрози, що постають перед Українською державою, ставлять принципово інші вимоги до процесу формування державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції, яка має не лише оперативно реагувати на існуючі виклики та загрози, а й запобігати їх виникненню. У сучасних умовах Україна стикається з новими надзвичайно серйозними викликами, пов'язаними з російською військовою агресією та введенням у країні воєнного стану, які потребують формування відповідної державної політики, у тому числі у сфері захисту економічної конкуренції як складової забезпечення національної економічної безпеки.

Відповідно до Конституції України однією з найважливіших функцій держави є забезпечення економічної безпеки в комплексі, що обов'язково має включати й захист економічної конкуренції. Крім того, Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030» [7] зазначено про необхідність забезпечення національних інтересів України у сталому економічному розвитку з метою підвищення рівня життя та якості населення, а також забезпечення балансу між економічним, соціальним та

екологічним вимірами сталого розвитку країни.

На жаль, сучасна державна політика розвитку та захисту економічної конкуренції України не повною мірою відповідає існуючим викликам і загрозам, перешкоджаючи вирішенню існуючих проблем і протиріч у цій сфері. Це потребує першочергового вдосконалення механізмів формування державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні за умов воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу для дослідження механізмів формування державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції заклали такі вітчизняні й зарубіжні науковці як: М. Мотта, Б. Роджер, М. Портер, О. Амосов, Л. Антонова, З. Борисенко, В. Геєць, О. Дацій, С. Майстро, І. Михасюк, С. Москалюк та ін. Проте недостатньо досліджень щодо теоретико-практичних питань, таких як визначення напрямів удосконалення механізмів формування державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні за умов воєнного стану. Отже, необхідність вирішення даної наукової проблеми підтверджує доцільність продовження цього дослідження.

Постановка цілей статті. Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування вплив конкурентної політики та законодавства на економічний розвиток та розробка концептуальної моделі механізмів формування державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні за умов воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загроза неефективності реалізації державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в країні системно проявилася фактично відразу після ухвалення базового Закону України «Про захист економічної конкуренції» [6]. Загальновизнаними є не тільки сам факт перманентної кризи внутрішніх товарних ринків в умовах неефективного механізму конкурентної політики держави, а й наявність серйозної інституційної бази для такої ситуації. Нинішні умови соціально-економічної кризи в Україні, пов'язані насамперед повномасштабним вторгненням РФ на території нашої держави та оголошенням воєнного стану, загострили проблему конкуренції й конкурентного середовища внутрішнього ринку.

Конкуренція означає суперництво між фірмами на ринку. Це також поширюється на передбачуване або потенційне суперництво. Разом з тим, політика конкуренції стосується державної політики, спрямованої на збереження або створення сприятливих умов для конкуренції між учасниками ринку та сприяння іншій державній політиці та процесам, які забезпечують розвиток конкурентного середовища.

На сьогодні немає єдиної думки серед науковців щодо розуміння поняття «конкурентна політика». На думку В. Лагутіна конкурентна політика за своїм змістом означає «сукупність дій держави як інституту, що здійснює

вплив на діяльність ринкових суб'єктів господарювання, для підтримки, захисту і розвитку конкуренції, а юридичним її змістом є безпосереднє застосування конкурентного законодавства» [4].

Дане визначення об'єднує у собі два основних інструменти конкурентної політики. Перший – законодавство про конкуренцію, яке містить сукупність норм щодо обмеження антиконкурентної поведінки на ринку, а також механізми примусового виконання, наприклад через контролюючі органи державної влади. Другим інструментом, особливо важливим у взаємозв'язку з іншими економічними політиками, є пропаганда конкуренції.

Виходячи з мети нашого дослідження, підтримуємо думку З. Борисенко, яка зазначає, що конкурентна політика держави визначається як «комплекс цілеспрямованих державних заходів, направлених на створення і захист конкурентного середовища, здійснення профілактики і безпосереднє припинення порушень конкурентного законодавства, сприяння розвитку добросовісної конкуренції на товарних ринках» [2]. Власне дане визначення у повній мірі відповідає тим концептуальним засадам, які є актуальними для сьогодення, а саме розгляд державної політики в контексті розвитку з одного боку, та захисту економічної конкуренції з іншого.

Міжнародні відносини в сучасних умовах опинилися у стані крайньої суперечливості і навіть кризи, що проявляється у загостренні економічної конкуренції та новому етапі глобальної ресурсної конкуренції. Все це вимагає розробки ефективних заходів для протидії загрозам і викликам, з якими стикаються країни в усьому світі в соціально-економічній сфері. Це вимагає встановлення стратегічних напрямків, спрямованих на підвищення стійкості економіки, соціальної сфери, галузі науки і технологій, забезпечення конкурентоспроможності світової економіки. Водночас формування державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції на основі реалізації стратегічних соціально-економічних пріоритетів України має одночасно підвищувати ефективність системи державного управління на всіх рівнях.

Останніми роками в усьому світі спостерігається тенденція до зближення сфери дії, охоплення та забезпечення виконання законів і політики щодо економічної конкуренції. Це пов'язано з такими аспектами:

- широко поширеною тенденцією до лібералізації ринків і впровадження політики конкуренції;
- більший акцент на цілях добробуту споживачів, ефективності та конкурентоспроможності в застосуванні законодавства про конкуренцію;
- більша схожість в економічному аналізі та методах забезпечення;
- загальне засудження змови;
- посилення правозастосування;
- більш помітна роль органів з питань регулювання конкуренції у відстоюванні принципів конкуренції під час застосування іншої державної політики;
- зміцнення міжнародних консультацій та співпраці [8].

Разом з тим існує перелік важливих відмінностей між законами та політикою щодо економічної конкуренції:

- пріоритет, який надається політиці економічної конкуренції порівняно з іншими політиками;
- важливість, яка надається іншим цілям, ніж добробут споживачів або ефективність, відповідно до багатьох законів про конкуренцію;
- правові підходи до контролю за антиконкурентною практикою;
- використані аналітичні методи;
- матеріально-правові норми, застосовні, зокрема, до вертикальних обмежень, зловживання домінуючим становищем, злиття, спільних підприємств і блоків;
- структура або сфера застосування «de minimis», інтелектуальної власності чи інших видів винятків;
- можливості правозастосування та фактична сила правозастосування;
- правові доктрини, відповідно до яких закони про конкуренцію застосовуються за межами національної території;
- фактична здатність їх застосовувати або частота застосування;
- ступінь участі різних країн у міжнародній співпраці в цій сфері;
- нормативні обмеження щодо виходу на ринок [8].

Країни, що розвиваються, стикаються з низкою перешкод для конкуренції. У цих країнах існує нагальна потреба в ефективному законодавстві та державній політиці щодо конкуренції. Через різноманітні характеристики ринку та правові труднощі впроваджувати законодавство та формувати державну політику щодо конкуренції в країнах, що розвиваються, набагато важче, ніж у розвинутих країнах. До таких факторів відносять: великі неформальні «тіньові» сектори економіки; проблеми, пов'язані з великими бар'єрами для входу на світові ринки; труднощі з впровадженням культури конкуренції, а також обмеження потенціалу та політичної економії.

Отже, ці особливості свідчать про те, що неконкурентоспроможні ринки є ще більшою проблемою в країнах, що розвиваються, а потреба в ефективному застосуванні конкурентного законодавства є великою. Разом з тим існують серйозні обмеження для ефективної реалізації конкурентної політики. Розгляд вищезазначених критеріїв може бути важливим фактором у досягненні цілей країни, що розвивається. Пріоритети країн, що розвиваються, можуть значно відрізнятись від пріоритетів розвинених країн. Однак існує ризик вимагати занадто багато, коли інші політичні інструменти можуть бути найбільш відповідними інструментами для досягнення певних цілей. Це посилює аргументи для оцінки. Щоб визначити потенціал і обмеження державної політики конкуренції, необхідно розуміти наслідки Концепції країни із застосування конкурентного законодавства.

Існує аргумент, що «конкурентна політика є як прямим внеском сама

по собі, так і непрямим внеском через посилення інших політик». На рис. 1 показано, що конкурентна політика та законодавство можуть мати прямий вплив на економічний розвиток.

Законодавство щодо захисту від недобросовісної конкуренції визначає основні методи захисту, які може використовувати в господарській діяльності суб'єкт господарювання, включає як нормативно-законодавчі акти щодо визначення сутності недобросовісної конкуренції, так і акти про охорону прав на інтелектуальну власність. Аналізуючи імплементацію законодавства про конкуренцію ЄС у вітчизняне законодавство, слід зазначити, що задовго до того, як Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС, було ясно, що регулятивні положення потрібно вдосконалити у відповідності з європейськими стандартами, щоб поглибити відносини з ЄС.

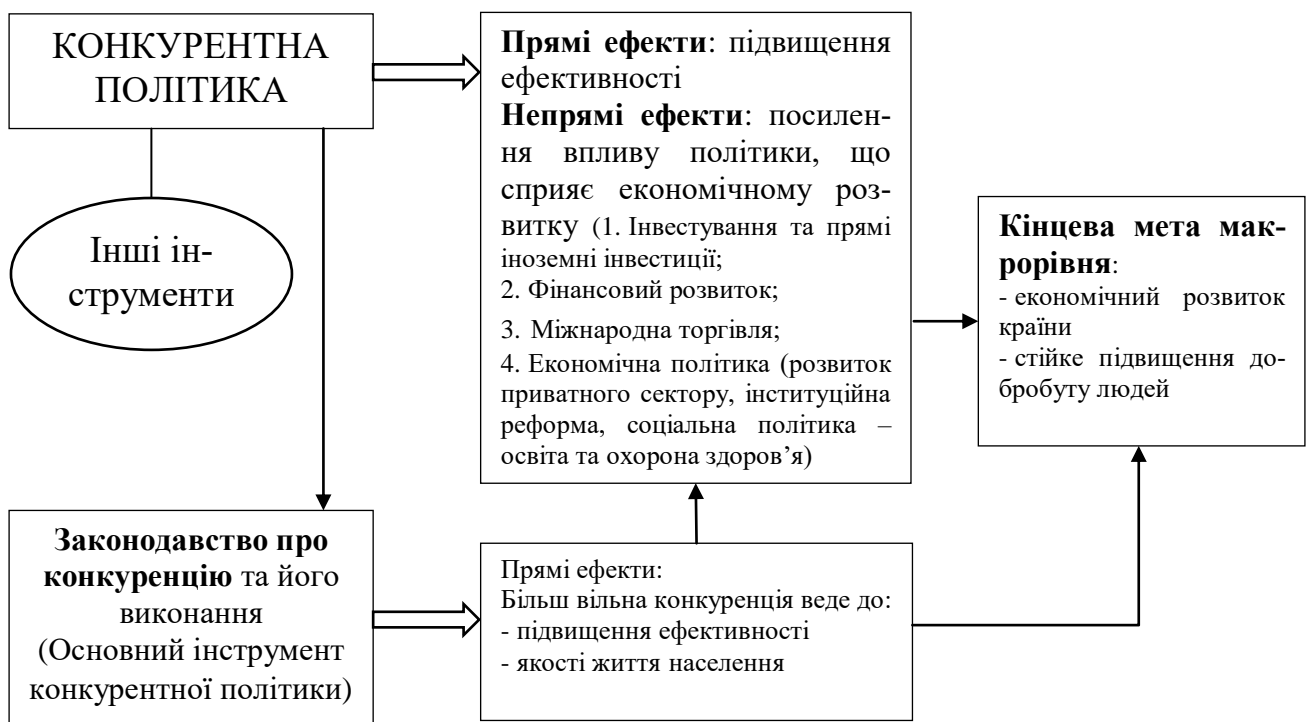

Рис. 1. Прямий вплив конкурентної політик та законодавства на економічний розвиток

Основними рисами концептуальної моделі державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні мають бути:

- збереження та розширення сфери дії економічної конкуренції на товарному ринку;
- забезпечення якісного економічного конкурентного середовища, яке сприятиме стимулюванню інноваційної діяльності в економічній діяльності, підвищенню рівня продуктивності, заохочуванню підприємницької ініціативи та стимулюванню розподілу ресурсів на користь суб'єктів господарювання, які найбільш ефективно використовують ресурси;

- зменшення можливих негативних впливів на ринок у вигляді спотворень і «провалів ринку» при досягненні цілей, встановлених нормативно-правовими актами та концепціями державної політики;

- професійна, відповідальна, оперативна, контрольована та результативна взаємодія державних органів з питань розвитку та захисту конкуренції в Україні;

- баланс інтересів споживачів, виробників і суспільства в цілому в умовах державного регулювання ринку, де в силу технічних особливостей економічна конкуренція не призводить до найбільш ефективного задоволення потреб;

- сприяння економічній конкуренції з метою розробки та впровадження проконкурентних принципів для ведення будь-якої економічної діяльності в рамках економічної та промислової політики, а також для виявлення та усунення антиконкурентних практик і норм;

- комплаєнс з метою забезпечення та просування інтересів споживачів шляхом розширення вибору товарів, проєктів та послуг за найкращими ціновими рівнями.

Концептуальна модель державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції наведено на рис. 2.

Фундаментальним аспектом моделі є розробка механізмів формування державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції. Нами запропоновано наступні механізми:

1. Адміністративно-управлінський, який полягає у:

- мінімізації необхідного державного втручання в ринкові операції; прозорому та недискримінаційному регулюванні ринку;

- забезпеченні недискримінаційного доступу до інфраструктури (доступ до залізниць, портів тощо);

- діяльності органів державної влади, які враховують принципи підтримки конкуренції при формуванні та реалізації державної політики, а також при здійсненні своїх функцій і повноважень.

2. Нормативно-правовий механізм покликаний забезпечити запобігання та боротьбу з порушеннями законодавства про захист економічної конкуренції.

3. Організаційно-економічний механізм спрямований на справедливе регулювання та ціноутворення природних монополій; усунення бар'єрів для входу на потенційно конкурентні ринки, включаючи ринки, суміжні з природними ексклюзивними ринками; усі державні органи та суб'єкти господарювання сприяють розвитку конкуренції для створення ефективного конкурентного середовища.

Рис. 2. Концептуальна модель державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні

Таким чином, розробка концептуальної моделі державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні показує те, що держава

робить ставку на: стратегічне управління, формування інституційного середовища, можливість коригування процесу соціально-економічного розвитку. Раціональність стратегічного вибору залежить від вибору пріоритетів соціально-економічного розвитку та економічної стабільності.

Висновки. Отже, аналіз зазначеної проблематики – розробка механізмів формування державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції дозволяє стверджувати, що дослідження сфери економічної конкуренції як об'єкту державного управління відіграє значну роль при формуванні та реалізації стратегічного бачення розвитку України. Трансформаційний етап сучасного сьогодення, пов'язаний з бойовими діями на території України та їх наслідками для всіх складових публічного управління зобов'язує до пошуку нових публічно-управлінських підходів, спрямованих, насамперед, на підтримку, відновлення та концепт подальшого розвитку національної економіки на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції.

Ця концептуальна модель передбачає коригувальні та запобіжні заходи та інструменти, структуровані відповідно до характеру існуючих проблем і факторів, що їх викликають, і реалізує принципи конкурентної політики та принципи, які сприяють розвитку та вдосконаленню конкурентного середовища. Післявоєнне відновлення України передбачає практичну реалізацію заходів щодо розвитку та захисту економічної конкуренції, а саме: збір, обробку, аналіз та використання даних про ринки та суб'єктів господарювання; моніторинг ринків; детальний аналіз конкурентного середовища та політики; усунення бар'єрів виходу на ринок, запобігання створенню нових бар'єрів, стимулювання входу нових гравців на існуючі ринки, в тому числі іноземних компаній, які реалізовуватимуть інвестиційні та інноваційні проекти; зміна ролі держави в регулюванні ринкових операцій; конкуренції та її ролі в державній політиці; покращенні якості регуляторного середовища та забезпеченні рівних умов конкуренції та доступу до ресурсів між суб'єктами підприємництва різних форм власності; ефективному запобіганні, виявленні та припиненні найпоширеніших видів антиконкурентної поведінки тощо.

Список використаних джерел:

1. Амосов О. Ю., Латинін М.А. Конкурентна політика: Підручник. Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. 236 с.
2. Борисенко З. М. Основи конкурентної політики. Підручник. К.: Таксон, 2004. 704 с.
3. Державне регулювання економіки : підручник / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога ; за ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН вищої школи України І. Михасюка ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2-ге вид. К. : Атіка ; Ельга-Н, 2000. 592 с.
4. Лагутін В.Д. Конкурентна політика держави: механізм реалізації. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2016. № 4. С. 22-37.
5. Майстро С.В., Москалюк С.В. Механізми реалізації державної енергетич-

ної політики : теоретико-методичні засади. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ при Президентові України*. Вип. 2(59) / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 96-107.

6. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.

7. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>.

8. UNCTAD secretariat. The role of competition policy in promoting economic development: The appropriate design and effectiveness of competition law and policy. VI United Nations Conference to Review All Aspects of the Set of Multilaterally Agreed Equitable Principles and Rules for the Control of Restrictive Business Practices. Geneva, 8–12 Nov. 2010. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdrbpconf7d3_en.pdf.

References:

1. Amosov O.Yu., Latynin M.A. Competitive policy. [Konkurentna polityka]. Textbook. Edition of HarRI NADU "Master", 2008. 236 p.

2. Borysenko Z. M. Fundamentals of competitive policy. [Osnovy konkurentnoyi polityky]. Textbook. K.: Takson, 2004. 704 p.

3. State regulation of the economy. [Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky]. Textbook / I. Mykhasyuk, A. Melnyk, M. Krupka, Z. Zaloga; under the editorship Dr. Econ. of Science, Prof., Acad. Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine I. Mykhasyuk; Lviv. national University named after I. Franko. 2nd ed. K.: Attica; Elgan, 2000. 592 p.

4. Lagutin V.D. State competitive policy: implementation mechanism [Konkurentna polityka derzhavy: mekhanizm realizatsii]. Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics [Text]. 2016. № 4. P. 22-37.

5. Maistro S., Moskalyuk S. Mechanisms of implementation of state energy policy: theoretical and methodological foundations. [Mekhanizmy realizatsiyi derzhavnoyi enerhetychnoyi polityky : teoretyko-metodychni zasady]. Effectiveness of state management [Text]: coll. of science Ave. of the LRIPA NAPA under the President of Ukraine. Issue 2(59) / in general ed. member-cor. National Academy of Sciences of Ukraine V. Zahorskyi, Assoc. A. Lipentseva. Lviv: LRIDU NADU, 2019. P. 96 – 107.

6. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii: Zakon Ukrainy vid 11.01.2001 p. № 2210-III. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>>.

7. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019 p. № 722/2019. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>>.

8. UNCTAD secretariat. The role of competition policy in promoting economic development: The appropriate design and effectiveness of competition law and policy. VI United Nations Conference to Review All Aspects of the Set of Multilaterally Agreed Equitable Principles and Rules for the Control of Restrictive Business Practices. Geneva, 8–12 Nov. 2010. <https://unctad.org/system/files/official-document/tdrbpconf7d3_en.pdf>.